

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בחוקותי תשע"ח

ערך הזמן ולימוד התורה בשמחה

לפדות שדה זו מן ההקדש, צריך לשלם חמישים שקל כסף עבור כל בית כור שעורים שיש בה. "אם משנת ה'יבל יקדיש שדהו", משלם עבורה הקונה את הסכום הנ"ל (עבור ארבעים ותשע שנה שעתידה השדה להיות ברשותו, עד שתצא ממנו בשנת היובל הבאה ותשוב לבעליה). "וְאִם אַחַר הַיָּבֵל יִקְדֹּשׁ שָׂדֵהוּ", הרי הוא משלם פחות, "עַל פִּי הַשָּׁנִים הַנּוֹתֵרֹת עַד שָׁנַת הַיָּבֵל" (שם, יז-יח). אבל המחיר הבסיסי הוא קצוב - "וְנָרַע חֲמֹר שְׁעָרִים בְּחֻמְשֵׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף", ללא הבדל אם הקדיש שדה עידית או שדה זיבורית (ע"י רש"י שם, טז).

חושבני שגם כאן טמון אותו רעיון: אמנם ארץ ישראל היא ארץ טובה מבחינה גשמית - "אֶרֶץ חֲשֵׁה וְשִׁעָרָה וְגִפְנֵי וַתְּאֲנָה וְרִמּוֹן, אֶרֶץ זֵית וְדִבְשָׁ" (דברים ח, ח) - ובתור שכזו, יש לקרקעותיה מחיר כמו לכל קרקע אחרת, אבל חוץ מזה, יש לארץ ישראל גם ערך רוחני, כמו שאומר רבי יהודה הלוי (פקינה "ציון הלא תשאליו"): "חַיֵּי נְשָׁמוֹת אֲוִיר אֲרָצָה! שאויר ארץ ישראל מְחַיֶּה לא רק את הגוף, אלא גם את הנשמה. ישנן מצוות רבות שאי אפשר לקיימן אלא בְּאֶרֶץ, ולפי מה שמסבירים רש"י בקיצור (דברים יא, יח) והרמב"ן באריכות (ויקרא יח, כה), המקום האמיתי לקיום המצוות כולן, אפילו אלו שאינן תלויות בארץ (כמו שבת ופסח ותפלין ומזוזה), הוא רק בארץ ישראל³, ומה שמקיימים אותן גם בחוץ לארץ הוא רק בבחינת "הַצִּיבִי לָךְ צִיָּנִים" (ירמיהו לא, ט), לזכירה בעלמא, כדי שלא נשכח איך מקיימים אותן בְּאֶרֶץ⁴.

האבן עזרא בפרשת וישלח, על הפסוק "וַיָּבֵא יַעֲקֹב שָׁלֹם עִיר שָׁכֶם... נִי קָן אֶת חֲלֻקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה שָׁם אֶהְלֹ" (בראשית לג, יח-יט) אומר: "והזכיר זה הכתוב [שיעקב קנה את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו, ולא שכר אותה או ביקש לחנות בה חנינם, למרות שהתכוין לשהות שם רק באופן זמני ולהמשיך בדרכו]. להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל, ומי שיש לו בה חלק - חשוב הוא כחלק עולם הבא". [כמובן, זהו רק כשמשתמשים בא"י כמו שצריך. אם לא משתמשים בה כמו שצריך, הרי אנו אומרים פעמים ביום מה עלול לקרות: "הַשְּׁמֵרוּ לְכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם... וְחָרָה אַף ה' בְּכֶם... וְאֶבְדְתֶם מִהָרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטְּבָה". אבל אם משתמשים בא"י כמו שצריך, אז היא "כרטיס כניסה" לעולם הבא]. כמה עולה "מגרש" בעולם הבא? גם אם נרצה לשלם את מחירו המלא של מגרש כזה - לא נוכל! מפני שהמשנה אומרת, "יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה" (אבות פ"ד מ"ז). כלומר, גם אם נאסוף את כל הכסף שבעולם, דולרים ויורו ושקלים וכל יתר המטבעות, ולא רק מטבעות אלא גם ערכי עוה"ז האחרים, שדות וכרמים, מאכלים ומשקאות, בארות נפט ומלבושים, יהלומים וכל מה שאפשר להעלות על הדעת בעוה"ז, כל זה לא מגיע ל"שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא". ממילא, לא נוכל לעולם לשלם עבור מגרש בעולם הבא. ואם חָלַק בארץ ישראל

למה קבעה התורה שני מיני שומא לאדם?

התורה מדברת בפרשתנו על אדם שרוצה לחייב את עצמו בנדר, לתת סכום כסף מסויים להקדש. אחת הדרכים להתחייבות כזו היא, שיאמר הנודר: "דָּמִי שׁוֹרֵי עֲלֵי" [להקדש], או "דָּמִי בֵּית זֶה עֲלֵי" [להקדש]. כמו כן יכול הנודר לומר על אדם מסויים, "דָּמִי אדם פלוני עלי" [להקדש]. אבל יש גם אפשרות אחרת להתחייב בדמי אדם מסויים להקדש (ודוקא אדם! לא בית, לא סוס ולא פרה, ולא שום חפץ אחר). והיא, שיאמר הנודר: "עַךְךָ אדם פלוני עלי"¹.

מה ההבדל בין נְדָר בלשון "דמים" לנדר בלשון "ערך"? ההבדל הוא, שהנודר בלשון "דמים" חייב לתת להקדש את שוויו של האדם הנידר כפי שהיה נישום לו היה עומד להמכר כעבד בשוק, כאשר הנתונים המשפיעים על מחירו הם: גילו, פחו, מידת חריצותו, כשרונותיו ועוד. שיעור דמיו של אדם נקבע אפוא כפי שוויו של אדם זה בשוק העבדים. לעומת זאת, הנודר בלשון "ערך", חייב לתת להקדש סכום כסף קבוע שקצבה התורה לפי שנותיו של הנערך ולפי מינו (זכר או נקבה). לזכר מבין עשרים שנה עד בן שישים שנה - חמישים שקל כסף; לנקבה מבין עשרים שנה עד בת שישים שנה - שלשים שקל כסף, וכן לכל גיל וגיל הסכום הקצוב לו, כפי שכתוב בפרשתנו (ויקרא כז, ב-ה). אין שום נתון שמשפיע על "ערכו" של האדם, חוץ מגילו ומינו, בין שיהיה חלש או חזק, חכם או טפש, חרוץ או עצלן, מיומן במלאכה או בלתי מיומן.

למה נתנה התורה שני סוגי מחירים לאדם - "ערך" ו"דמים"? נראה לבאר, שזהו מפני שלאדם אכן ישנם שני סוגי מחירים. יש לו "מחיר של עולם הזה", שנמדד לפי כח העבודה שלו ומה שניתן להפיק ממנו בעניני עולם הזה (לו היה נמכר לעבד, כנ"ל), וְאֵלּוּ הֵם "דמיו" של האדם, אך יש לו גם "מחיר של עולם הבא" - היינו ערכו הרוחני לחיי עולם הבא - שזהו "ערכו" של אדם. ערך זה, כשהוא מתורגם למונחים ממוניים, הוא בעל שיעור אין-סופי, שהרי חיי עולם הבא הם נצחיים. כמה צריך אפוא לתת הנודר להקדש, כאשר קבל עליו לתת להקדש את "ערכו" של פלוני? אליבא דאמת, היה עליו לתת להקדש סכום כסף אין סופי! שהרי אין גבול לערכו של האדם! אם נדרוש אפוא מאדם כזה לתת להקדש את שווי נדרו, לא יספיקו לו כל אוצרותיו! יצטרך לתת להקדש את כל אשר לו, וגם זה לא יספיק. תמיד יצטרך לשלם עוד². לכן, חסה התורה על הנודר הזה, וקצבה לו סכום קבוע, שרק אותו יצטרך לתת להקדש, ותו לא.

שני מיני שומא - גם בארץ ישראל

יש עוד דבר בפרשתנו שהתורה קצבה לו ערך קבוע, חוץ מבני אדם, והוא - שדה אחוזה בארץ ישראל! התורה מְצַוֶּה: "וְאִם מִשְׂדֵּה אֶחָזֶתוּ יִקְדֹּשׁ אִישׁ לָהּ - וְהָיָה עֶרְכָּךְ לְפִי נִרְעוּ, וְנָרַע חֲמֹר שְׁעָרִים בְּחֻמְשֵׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף" (ויקרא כז, טז). כלומר, הבא

ולא עבדים לעבדים, ולכן אין הסכמתו של אדם לעבוד כפועל כובלת אותו, שלא יוכל לחזור בו בחצי היום. והנה, לעומת הפועל, אצל קבלן אין הדין כך. קבלן אינו יכול לחזור בו באמצע היום. אם הוא חוזר בו - ידו על התחונה בכמה וכמה מקרים (לגבי התשלום המגיע לו), שלא כמו אצל הפועל. [קבלן הוא מי שמקבל את משכורתו לפי התוצרת. למשל, אם יחרוש שדה - יקבל סכום מוסכם מראש, ללא התחשבות כמה זמן עבד. לעומת זאת הפועל הוא מי שמקבל משכורת לפי זמן - לפי שעות או לפי ימים].

מה סיבת ההבדל? מדוע פועל נחשב ל"עבד" אם לא יוכל לחזור בו, וקבלן לא נחשב ל"עבד" אם לא יוכל לחזור בו? - חושבני שההבדל הוא זה: הקבלן מוכר לחברו תוצרת (עתידיה), ובכך אין כל רע. כשישראל ישבו על אדמתם, שבט זבולון ייצר זכויות ומכר לשאר השבטים (עי' רש"י דברים לג, ט), ושבט אחר ייצר יין או שמן ומכר לשבטים אחרים - על מנת כן הושיב אותנו ה' בארץ ישראל, שנמכור תוצרת זה לזה. זו איננה עבדות, אלא דרך מקח וממכר, ואין בזה כל רע. ואולם פועל לא מוכר תוצרת. הוא מוכר זמן, ואת הזמן התורה לא רצתה שנמכור, כי הזמן הוא הבסיס לעבדות לה'. אמנם גם קבלן שקיבל על עצמו לעשות איזו עבודה אינו פנוי כל כך לעבוד את ה', אבל בכל זאת, ברגע שהוא רוצה, הוא ראוי ליטול פסק זמן מעבודתו, ולעייין בספר. אחר כך ישוב לעבודתו. אבל פועל שמכר את הזמן לבעל הבית, אסור לו לעייין בספר. הוא חייב לעבוד לבעל הבית במשך כל הזמן שהתחייב לו. לכן הקפידה התורה, שפועל יוכל לחזור בו אפילו באמצע היום, שלא תהיה מכירת הזמן מכירה מוחלטת. כי הזמן קנוי לקב"ה. לכן פועל יכול לחזור בו וקבלן לא יוכל לחזור בו, כי הזמן צריך להיות שייך לה'.

לכן החומרה של איבוד הזמן לבטלה וביטול תורה היא גדולה מאד, כי הזמן שייך לקב"ה. כמוכבן, מדה טובה מרובה ממדת פורענות (סוטה יא, א), ואם אדם מנצל את הזמן לתורה שכרו גדול מאד. הגר"א אומר באגרת שלו, שעבור כל רגע ורגע שאדם חוסם את פיו שלא לדבר בו דברים בטלים, הוא זוכה לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולים לשער! (מובא גם ב"אבן שלמה" פ"ז אות א'). זה אם רק חוסם את פיו. אבל אם לא חוסם את פיו, אלא לומד תורה בפיו, אז השכר גדול עוד הרבה יותר מזה. החפץ חיים בדק ומצא, שאדם יכול להוציא מפיו כמאתים מילים בדקה; וממילא, אם הוא לומד תורה, הוא יכול לקיים כמאתים מצוות עשה בדקה! ("תורת הבית" פרק ב') בשאר המצוות זה בלתי אפשרי, אבל בתלמוד תורה זה קל מאד. ועוד דבר: לקיים שאר מצוות עולה לפעמים הרבה כסף. מצות סוכה ומצות מצה ועוד מצוות כורכות לפעמים בהוצאה מרובה. אבל תלמוד תורה - בדקה אחת אפשר לקיים מאתיים מצוות עשה בלי כסף! זהו העסק הכי טוב, ללמוד תורה.

כמוכבן, השכר לא נמדד רק לפי מספר המילים שיוצאות מפיו. אם אדם צריך זמן כדי לחשוב ולהבין, לסבור סברא בלימוד, ודאי שמקבל שכר גם אם לא הוציא באותו זמן מילים מפיו. על לימוד איכותי ומעמיק ודאי מקבלים יותר שכר מאשר על לימוד שטחי. כמה שהלימוד עמוק יותר, כך יותר טוב. וכמה שהלימוד יותר לשמה, השכר רב עוד יותר. וכמה שיש בלימוד "שויתי ה' לנגדי תמיד", השכר גדול עוד יותר.

חשוב כחלק בעולם הבא, כפי שאומר האבן עזרא, הרי שגם מחירו של שדה בארץ ישראל הוא אין סופי! גם אותו לא נוכל לשלם לעולם! לכן קבעה התורה גם כאן מחיר קצוב - "זרע חמר שְׁעָרִים בְּחַמְשֵׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף" - כדי שניתן יהיה בכל זאת לגאול את השדה מן ההקדש.

להעריך את החיים

כפי שהזכרנו, אין גבול לערכו של האדם. כי האדם הוא נצחי. הוא בן עולם הבא. ובכל רגע שהוא חי בעולם הזה, הוא יכול לקנות לעצמו עוד ועוד "נצח" ועולם הבא, אם הוא חי נכון, ומנצל את הזמן בצורה הנכונה.

צריך לדעת, שהחיים שלנו יקרים. שווים הרבה. צריך להעריך את המתנה הזו שה' נתן לנו. אצל הגויים אומרים - "זמן הוא כסף". אבל זה לא נכון! הזמן איננו כסף. הזמן הוא חיים! אלא שמי שהחיים אצלו הם כסף, ממילא גם הזמן אצלו הוא כסף! אבל למבינים, הזמן הוא חיים. ממילא, אדם שמשחית את זמנו, לא את הזמן הוא משחית, אלא את חיייו הוא משחית. צריך להרגיש את ההרגשה הזאת, שהזמן הוא דבר יקר, והחיים הם דבר יקר, וצריך לנצל מהם כל רגע ורגע. בכל רגע של חיי עולם הזה יש אפשרות לרכוש חיי עוה"ב, חיי נצח, להשיג קרבת אלקים, וזאת - ע"י לימוד תורה וקיום מצוות. צריך ליקר את הזמן, ולא לבזבז את המתנה הטובה שה' נתן לנו.

לכן, בשביל רגע אחד של חיים מותר לחלל שבת ויום הכפורים, כי רגע אחד של חיים שווה בלי סוף. זה דוחה כמעט את כל המצוות. הרב מבריסק זצ"ל אמר, שמה שמחללים שבת ויוה"כ בשביל פיקוח נפש של חולה, זה לא רק אם הוא עומד למות ממש עכשיו. אפילו אם בגלל הצום של יוה"כ הוא ימות קצת יותר מוקדם בעוד שבועים שנה - גם אז אסור לו לצום. היה מעשה, שתלמיד של הרב מבריסק זצ"ל, שהיה בעצמו תלמיד חכם, נפטר בחודש שבט, והרב מבריסק אמר: אם היה שומע לי ואוכל ביוה"כ, לא היה נפטר עכשיו. "פיקוח נפש" זה לא רק פיקוח נפש מידי, אלא כל קיצור ימיו של אדם, זה פיקוח נפש. צריך להעריך כל רגע של החיים. לנצל את הזמן. אנו מתפללים ב"ה "זכרנו לחיים", צריך להראות לקב"ה מה עשינו עם החיים עד עכשיו, איך ניצלנו אותם, אז יש יותר מקום לתקוה שהקב"ה יתן לנו עוד חיים.

פועל חוזר בו בחצי היום - בגלל ערך הזמן

בענין ערך הזמן, ישנו דין מעניין שמופיע בסוף הפרשה הקודמת. התורה אומרת: "פִּי לִי בְּנִי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים, עֲבָדֵי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (ויקרא כה, נה). אומרים חז"ל: "עֲבָדֵי הֵם - ולא עבדים לעבדים" (ב"מ י, א), ולכן מותר לפועל לחזור בו אפילו בחצי היום (שם). כלומר, אדם שהבטיח לבעל הבית: "אעבוד אצלך היום, או השבוע, או החודש, תמורת כך וכך שקלים", יכול בתוך הזמן המדובר להודיע שהוא מפסיק את עבודתו, ולדרוש תשלום מלא עבור הזמן שעבד (בחישוב יחסי לזמן העבודה המלא ולמשכורת המלאה, כפי שסיכם עם מעסיקו). אמנם יש מקרים שאסור לעשות זאת, כגון שיש מזה הפסד לבעל הבית, שאינו יכול למצוא פועלים שישלימו את העבודה, אבל בְּמִקּוּם שאין הפסד כזה, מותר לפועל לחזור בו אפילו בחצי היום. מדוע? - "פִּי לִי בְּנִי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים, עֲבָדֵי הֵם",

הזה, "מפני התורה שנמשלה לדבש וחלב, כמו שכתוב דְּבַשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנֶךָ" (משנ"ב שם). לכן "הכל מודים בעצרת דְּבַעֲיָנָן נמי לכס", "שישמח בו במאכל ומשתה, להראות שנוח ומקובל יום זה לישראל שניתנה תורה בו" (רש"י פסחים סח, ב), "ואינה עליו כעול על צוארו"⁹ (חידושי רבינו דוד שם). אנו רוצים בתורה, ושמחים בתורה¹⁰. לכן חייבים לשמוח גם באכילה ושתייה בחג השבועות, ולא רק בלימוד התורה. "הכל מודים בעצרת דְּבַעֲיָנָן נמי לכס".

הגרי"ש אלישיב זצ"ל, בכל סוגיה שהיה לומד, היה מפלפל עם עצמו כאדם שנושא ונותן עם חברו, אלו נפקמינות יוצאות מהסוגיה, איך יוצא להלכה, כך או כך. מי שיכול לעשות את זה - זה טוב. גם מי שלא עושה את זה, אבל מפלפל בסוגיא - קודשא בריך הוא חדי בפלפולא דאורייתא¹¹. הקב"ה שמח כשמפלפלים בתורה, גם אם לא מגיעים להלכה למעשה, וגם אם החידושים שנאמרים ע"י הלומד אינם ישירים ואמיתיים כל כך.

חז"ל הרי אמרו, "כל פיטטיא בישין, ופיטטיא דאורייתא טבין" (ירוש' סוף מס' ברכות). כל הפטפוטים הם רעים, חוץ מפטפוט בדברי תורה שהוא טוב. גם אם מצד תוכנו אין לו ערך, כי אינו אמת, בכל זאת הוא טוב, כי מקיימים בו מצות תלמוד תורה, ומקבלים עליו שכר. הרי אינני רבי עקיבא אייגר, ולא דורשים ממני להיות רבי עקיבא אייגר, אך דורשים ממני ללמוד תורה לפי מה שאני יכול, ואם אני עושה כך, גם אם חידושי אינם נכונים כל כך, הקב"ה שמח בהם¹². הרי ניסיתי להבין, לא אמרתי סתם. ניסיתי להבין את הגמרא, ניסיתי לכוון למה שרש"י אומר, לא זכיתי, אבל ניסיתי. כל פיטטיא בישין בר מפטטיא דאורייתא דטבין. זה רצון ה'. כשאדם משתדל בכל כוחו ללמוד, גם אם הוא לא נהיה גדול הדור, אבל חז"ל הרי אמרו שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכון לבו לשמים (משנה מנחות קי, א). ישתדל להרבות כפי כוחו, ונזכה לקבלת התורה בשמחה.

כאן המקום להזכיר את דברי ה'אבני נזר' שאמר (בהקדמתו ל"אגלי טל"), שטועים אותם הסבורים "כי הלומד ומחדש חידושים ושמח ומתענג בלימודו, אין זה לימוד תורה כ"כ לשמה כמו אם היה לומד בפשיטות, שאין לו מהלימוד שום תענוג והוא רק לשם מצוה". ומדוע אין זה חסרון ב"לשמה"? מסביר ה"אבני נזר": "כי זה הוא עיקר מצות לימוד התורה, להיות שש ושמח ומתענג בלימודו"⁷ וראיה לדבריו, שהרי אנו מבקשים בכל יום: "והערב נא ה' אלקינו את דברי תורתך בפינו!" הרי שאנו מבקשים מה', שדברי התורה שנלמד יהיו ערבים עלינו! לא כמו עול שהקב"ה כפה עלינו ללמוד, אלא שיהיה נעים לנו ללמוד ולחדש חידושים. כמה שיותר נהנה מהלימוד, יש בזה יותר מצוה.

"הכל מודים בעצרת דְּבַעֲיָנָן נמי לכס" - מדוע?

חז"ל הרי אמרו, "הכל מודים בעצרת דְּבַעֲיָנָן נמי לכס" (פסחים סח, ב). כלומר, למרות שבשאר ימים טובים נחלקו תנאים אם אפשר לקיים את שמחת החג באופן של "כולו לה" - בלי אכילה ושתייה⁸ - בשבועות הכל מודים שצריך גם "לכס"! "מאי טעמא? - יום שניתנה בו תורה הוא" (שם). ביום כזה, אי אפשר לשמוח בלי אכילה ושתייה.

ושאלו על כך, שלכאורה היה צריך להיות הפוך! יום שניתנה בו תורה, היה צריך להרבות בו בתלמוד תורה, ולא באכילה ושתייה! אבל התירוץ הוא, שאם היינו רק לומדים תורה בשבועות, בלי לאכול, היינו באמת מראים בזה שאנו נכנעים לרצון ה' ומקיימים את התורה. ה' רצה שנלמד תורה, ואנו יושבים ולומדים תורה. אבל לא זה מה שרוצים אנו להראות בחג השבועות! בשבועות אנו רוצים להראות, שאנו שמחים בתורה שקבלנו! אמנם התורה ניתנה לנו כעול על צוארנו (רש"י ר"ה כה, א), אבל העול הזה הוא עול נעים! אנו שמחים בעול הזה, ולא עצובים בו, ח"ו. [לכן נהגו בקצת מקומות לאכול דבש בחג השבועות (משנ"ב ס' תצ"ד ס"ק י"ג), להראות שהתורה מתוקה וערבה עלינו כדבש. גם מאכלי חלב אוכלים בשבועות מהטעם

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. ופלוגי זה - הַנְּעָרָךְ - יכול להיות גם הנודר עצמו, כגון שיאמר: "עָרְכִי עָלַי". וכן בנודר דמים, יכול לנדור את דְּמֵי עֲצֻמוֹ, ולומר: "דְּמֵי עָלַי".
2. החזו"א כתב להפך מזה. לדעתו, אלמלא התחדשה בתורה פרשת ערכין, האומר "ערכי עלי" או "ערך פלוני עלי" היה דינו שאינו משלם כלום. והטעם, כיון שלמילה "ערך" אין משמעות ממונית בלשון הקודש [ואין זו מילה נרדפת ל"שווי", או ל"דמים"]. דהמובן של "ערך" בלשון הקדש הוא "כבוד הדבר ומציאותו", היינו הערך הערכי-רוחני שלו, המוגדר בערכים ומושגים מופשטים, ואין לו ולא כלום עם הערך הממוני של הדבר. ולכן, האומר "ערכי עלי" או "ערך פלוני עלי" לא חייב עצמו בשום ממון, ולא היה צריך לתת להקדש כלום. אלא שהתורה חידשה פרשת ערכים וקבעה, שהאומר "ערכי עלי" או "ערך פלוני עלי" יהיה חייב לתת להקדש שיעור ממון מסוים כפי לו שקצבה התורה. וגזרת הכתוב היא. אבל בעצם - אין ל"ערך" שום משמעות ממונית (חזו"א ערכין ס' כ"ט סק"א. ועי' בדבריו שהוכיח כן מהמשנה ריש מס' ערכין).
3. אלא שבס"ה נמצא, שהחזו"א זצ"ל והרב שליט"א אמרו דבר אחד. והוא, ש"ערכו" של אדם אינו בר מדידה במונחים של ממון. או מפני ש"ערך" הוא ענין ומושג אחר לגמרי מ"דמים" (החזו"א), או מפני שכל דמים שבעולם לא ישוו לערכו של אדם אחד (הרב שליט"א).
3. ועי' שו"ת הרשב"א (ח"א ס' קל"ד) שגם הוא כתב כן. וכן משמע בחינוך, שכתב על א"י: "כי שם עיקר הכפרה, ושם הקרבנות, ועיקר הכל בה" (חינוך מצוה שס"ד). ועי' מור וקציעה (ס' א') שהכריח כן גם ממה שכתבו המקובלים שחצות הוא עת רצון גדול מאד. וזה קשה, שהרי בכל רגע משעות היממה הוא זמן חצות באיזושהו מקום בעולם, וא"כ כל העתים שוים לטובה. וכתב: "לכן לא מצאתי מקום בשכלי להכיל דבר זה, אם לא ע"פ מה שכתב הכוזרי... שנחלת ה' היא העיקר, ושאר ארצות טפלות, וכן דעת הרמב"ן בפירושו התורה וכמה מחברים עמו... וכן יראה דעת המקובלים, שכל שאר מקומות יונקים מנקודת ציון. א"כ מה שעושים תקון חצות בשאר מקומות בחוץ לארץ - אינו אלא זכרון בעלמא, על דרך אם אשכחך ירושלים". וכתב, שלכן נראה לו, שלא הטיל הזוהר חיוב זה של תיקון חצות, "אלא לשוכני הארץ הקדושה".

4. כמובן, אין הכוונה שאין חיוב מן התורה לקיים מצוות בחו"ל. אלא הכוונה היא, שביחס לעבודת ה' בא"י, עבודת ה' בחו"ל היא רק בבחינת "הצבי לך ציגים".
5. ואכן, כאשר אדם "מכר" את זמנו לעסוק בעבודת ה' - כגון: אדם שנשכר להיות בעל תפילה בקהילה מסויימת למשך כמה שנים - אינו יכול לחזור בו באמצע הזמן, ולבטל את ההתקשרות עם אותה קהילה. כיון "שכל עצמו אינו רק להוציא הציבור ולעבדו בפלחן הראוי... הואיל שמכבד בקולו ה' מהוננו, ממה שחננו, ומשמח אלהים ואנשים - לא נקרא בכך עבד לעבדים", ולכן לא יכול לחזור בו (שו"ת חוות יאיר סימן ק"מ). [אבל הקצוה"ח חלק על זה וכתב, דהגם שעבודת החזנות היא עבודת ה', ועבר ה' מיקרי בחזנותו, "אבל מה שהתקשר לאחרים אינו עבד שלהם, ויכול לחזור" (קצוה"ח סי' של"ג סק"ז)].
6. ולאידך גיסא מובא בסה"ק בשם האר"י ז"ל, שדיבור מיותר מקצר חיי האדם, ונרמז זה בפסוק "נפשי יצאה כְּדָבָרוֹ" (שה"ש ה, ו). וכן מביא החיד"א בשם רבי חיים ויטאל, שכל מה שמדבר האדם הדיבור הוא חלק מחיות נשמתו, ולכן נצטוו שלא לדבר דברים בטלים, שמפסיד בהם חלק מנשמתו ("מדבר קדמות" מערכת ד' סימן כ"א). וכן כתב המהרצ"ה מדינוב, "קבלנו מרבתינו על הפסוק נפשי יצאה בדברו, שיש שיפור לאדם כמה ידבר כל ימי חייו" ("דרך פיקודיך מצוה ל"ד), וכן מבואר במדרש הגדול (פרשת שמות ז, ט): "כשעה שאדם עולה במחשבה ליבראות, גזור עליו כמה שיחות הוא ישיח וכמה דברים הוא ידבר". ולכן המרבה לדבר שלא לצורך, מקצר את חייו ח". [ויש מבארים, שלכן הנשים ממהרות למות יותר מן האנשים, כמובא בתוס' (כתובות נב, א ד"ה רצה), ובפיהמ"ש לרמב"ם (נדה פ"ה מ"ו), משום שהנשים דברניות הן (ברכות מח, ב), ונטלו ט' קבין של דיבור (קידושין מט, ב)].
7. וכן כתב רבינו אברהם מן ההר [שחי בימי הרשב"א והמאירין] בפירושו למס' נדרים (מח, א ד"ה ספרים), בביאור הטעם שהמודר הנאה מחבירו, אסור לו להשתמש בספרי תורה נביאים וכתובים שלו, וז"ל: "ואיכא מאן דמקשה, והיאך נאסרים לקרות בספרים, והלא מצוה היא, ומצוות לאו ליהנות ניתנו. ולא קושיא היא. דלא שייך טעמא דמצוות לאו ליהנות ניתנו אלא במצוה שהיא תלויה במעשה, שכשאדם עושה אותה אינו מתכוין לדבר הנאה. שאינו עושה אותה להנאת גופו, אלא לעשות מה שנצטוו מאת ה'... אבל מצות לימוד, שהוא ענין ציור הלב וידיעת האמת, עיקר הציוריו הוא כדי לצייר האמת ולהתענג וליהנות במדע, לשמח לבבו ושכלו... הלכך לא שייך למימר במצות תלמוד דלא ניתן ליהנות, שעיקר מצותו היא ההנאה והתענוג במה ששיג ומבין בלימודו". [וחידושי הר"א מן ההר לא היו לפני ה"אבני נור", כיון שנדפסו לראשונה מכת"י רק בשנת תשכ"ב].
8. חוץ מאכילת סעודה כלשהי לכבוד היום, שגם רבי אליעזר מודה בזה, כדמוכח בגמ' (ע"י ביצה טו, ב ובתוס' שם ד"ה או).
9. ומי כן מרגיש שהתורה היא כעול על צווארו? - עמי הארצות! כמבואר ברמב"ם: "כשיבוא הגר או הגיורת להתגייר... מודיעין אותן כובד עול התורה וטורח שיש בעשייתה על עמי הארצות, כדי שיפירושו" (רמב"ם פ"ג מהלכ' איסורי ביאה הי"ד). הרי שהרמב"ם חילק בין תלמידי חכמים לעמי ארצות. עמי ארצות מרגישים "כובד" בעול התורה, ו"טורח" בעשייתה. משא התורה והמצוות מכביד עליהם, מעייף אותם ומצער אותם. לעומת זאת, אצל תלמידי חכמים - הארון נושא את נושאו. הם ששים ושמחים לעשות רצון קונם, ואינם מרגישים לא "כובד" בעול התורה, ולא "טורח" בעשייתה.
10. וע"י רמב"ן על הפסוק שנאמר במתן תורה: "וַיִּחְזְזוּ אֶת הָאֱלֹקִים וַיֹּאמְרוּ וַיִּשְׁתּוּ" (שמות כד, יא), שכתב: "וטעם וַיִּשְׁתּוּ - שעשו שמחה ויום טוב, כי כן חובה לשמח בקבלת התורה". [ובחלק מן המהדורות מופיע ברמב"ן עוד קודם (שם, א), שאחרי שקבלו התורה, בו ביום נאמרה להם פרשת משפטים, "יקבלו הכל בשמחה", ואח"כ "שבו לאהליהם ועשו שמחה ומשתה ויום טוב ביום קבלת התורה". ומה שכתב הרמב"ן אח"כ "שעשו שמחה ויום טוב, כי כן חובה לשמח בקבלת התורה" - זה היה ביום שאחרי מתן תורה, שאז בנו המזבח והעלו עולות ושלמים וכתרו ברית עם השכינה (ע"י רמב"ן שם, א)]. גם ברש"י (שם, י ד"ה ויראו) משמע שיש חשיבות רבה לשמח במתן התורה (ע"ש). וגם הר"ן כתב, שמצות ספירת העומר בזמן הזה, היא "להיות מחשבין נ' יום לשמחת התורה, כמו שמנו ישראל באותו זמן" ("ר"ן על הרי"ף, סוף מס' פסחים, ד"ה ובהגדה). גם מה שנהגו "לשטוח עשבים בשבועות בבתי הכנסת והבתים" (רמ"א או"ח סי' תצ"ד ס"ג), כתב הרמ"א שהוא "זכר לשמחת מתן תורה" (שם). וגם לפני שקבלו ישראל את התורה, כשרק הגיעו להר סיני, כתב הרמב"ן שהיה זה "שמחה להם ויום טוב, ומעת צאתם ממצרים נכספים אליו, כי ידעו ששם יקבלו את התורה, כי משה הגיד להם מה שנאמר לו: תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹקִים עַל הָהָר הַזֶּה (שמות ג, יב)". וגם לפני כן, כשעוד היו במרה, נאמר: "וַיִּבְאוּ מִקְרַתָּה... שֶׁם שָׁם לֹא חָק וּמִשְׁפָּט וְשֶׁם נִסְהוּ" (שם טו, כג-כה). ופירש רש"י: "במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם". לא "מצוות" נתן להם, אלא "פרשיות". ולא כדי "לקיימן", אלא רק כדי "שיתעסקו" בהם. ופירש הרמב"ן: "הודיעם החקים ההם, ולימד אותם: עתיד הקב"ה לצוות אתכם בכך... והיה זה להרגילם במצות, ולדעת אם יקבלו אותן בשמחה ובטוב לבב, והוא הנסיון שאמר ושם נסהו". הרי מבואר מכל זה, שהשמחה בקבלת התורה הוא ענין חשוב וגדול.
11. מימרא ידועה, ומזכרת הרבה בספרים הקדושים, אך מקורה אינו ידוע. ורק בזוהר מזכרת לשון דומה לזה קצת - "שירתא דא לא אמר לה דוד אלא על תושבחתא דכנסת ישראל, דקודשא בריך הוא תְּדִי לָהּ בְּחִידוֹ דְאֹרִייתָא" (זוהר ח"ב רלה, א), שהקב"ה משמח את כנסת ישראל בשמחת התורה. וע"י בהערה הבאה מה שאמר המגיד לבית יוסף.
12. ב"בית יוסף" (יו"ד סי' קצ"ח) הביא שני פירושים בענין חציצה בצפורן המדולדלת. וכתב שנראה בעיניו יותר הפירוש השני. ובספרו "מגיד מירשים" (פרשת ויקהל, מהדורה בתרא) הביא הב"י, שאמר לו המלאך בענין זה: "ובההיא דצפורן, שפירשת וכתבת שני דרכים, תְּיִיף דקב"ה תְּיִיף בפלפולא דילך, אבל אורחא בתראה הוא ברירו דמלה. ומ"מ לא תמתוק קדמאה, דיקריה דקב"ה סליק מיניה אף על גב דלאו קושטא איהו, כיון דאיהו חריפא, דוגמת נפחא דבטש בפרולא ונצוצין מתנציצין לכל עבר".
- וע"י תוס' (ע"ז כז, ב ד"ה רגלא) שכתבו: "ההוא דפרק במה אשה (שבת סג, א) שני תלמידי חכמים המדגילין זה לזה בהלכה הקב"ה אוהבן, שנאמר ודגלו עלי אהבה, ומפרש ר"ת המכחישין זה לזה ואינם עומדים על העיקר, אפי' הכי הקב"ה אוהבן". הרי שהקב"ה חדי בפלפולא דאורייתא אע"פ שאינו אמת. [ובלבד שמטרת הלומד תהיה לחתור אל האמת, ולא לסלף דברי אלקים חיים בכוונה תחילה].
- ואמרו בשם הגאון מטשעבין זצ"ל: הרי אמרו חז"ל, "כל דאסר לן רחמנא - שרא לן כוותיה" (חולין קט, ב). כלומר, שכנגד כל איסור שישנו בתורה, יש איזה דבר היתר הדומה לו בריחו וטעמו (ע"ש כמה דוגמאות בגמרא). ושאל הגאון מטשעבין, איזה דבר היתר יש בעולם שהוא דומה בטעמו להאיסור של דברים בטלים. ואמר, "אסר לן דברים בטלים, והתיר לנו לדבר בלימוד" ... [וכוונתו רצויה, שלפעמים ה"דיבור בלימוד" אינו רחוק מלהיות "דברים בטלים". אלא ש"דברים בטלים" כאלו הם היתר. ולהאמור כאן, אדם אף מקבל שכר עליהם כעוסק בתורה].